

To cite this article: Alsibaa, L., Özcan, U. (2022). Mimaride Kullanıcı Gereksinimlerinin Değişimi ve Bina Programına Yansımaları. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 6(2), 139-165

Submitted: August 15, 2022

Accepted: September 08, 2022

MİMARİDE KULLANICI GEREKSİNİMLERİNİN DEĞİŞİMİ VE BİNA PROGRAMINA YANSIMALARI

Leyla Alsibaa¹

Uğur Özcan²

ÖZET

Yapılı çevre kullanıcısı sürekli bir değişim halindedir. Dolayısıyla yapılı çevreden beklentiler de değişmektedir. İnsanın dinamik gereksinimlerine yapılı çevrenin kısıtlı kalması, kullanıcının konfor seviyesini düşürmekle beraber yapının kullanımını aksatacak ve terk edilmesine sebep olacaktır. İnsanların kişisel gereksinimleri, yaşantı ve genetiğine göre yüzeysel olarak değişiklik gösterse de ortak olduğu ana başlıklar mevcuttur. İnsan ve yapılı çevre, zaman kavramından etkilenen unsurlardır. İnsan-yapılı çevre ilişkisini yapılı çevreye insanların uyguladığı davranış ve eylemler üzerinden okumak mümkündür. İnsanlar, vakit geçirdikleri ortamı kendi değişim ve gelişimlerine göre uyarlama çabasında bulunurlar, bu da yalnızca esnek olarak kurgulanmış bir plan şeması üzerinde iyi sonuçlar verebilmektedir. Yapılı çevreyi kendileri düzenleyen veya uyarlayan kullanıcıların, çevrelerine sahip çıktıkları ve devamlı olarak bakımını eksiksiz yaptıkları verilen örnekler üzerinden görülmüştür. Ekonomi, çevre, topluluk, aile ve teknoloji gibi kullanıcı gereksinimlerinin değişiminde rol oynayan etkenler, kendi içinde de bir etkileşim sistemi oluşturmaktadır. Aynı zamanda değişen ihtiyaçlara adapte olmaya çalışan yapılı çevre, yeni gereksinimler yaratabilmektedir. Gelecekte tahmin edemediğimiz şekillerde gereksinimlerin değişmesi ka-

¹ Yüksek Mimar, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye, e-posta: layla.hak.lh@gmail.com (ORCID: 0000-0002-9059-6711)

² Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-posta: uozcan@fsm.edu.tr (ORCID: 0000-0003-0002-4478)

çınılmaz bir gerçektir. Mimaride mekân, içinde gerçekleşen eylemlerin bir oluşumdur. Dolayısıyla mekânın kullanıcı gereksinimleri ve dinamikliğinden bağımsız olarak tasarlanması, kullanım amacını yerine getirememesiyle sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kullanıcı Gereksinimleri, Yapılı Çevre, Esneklik, Uyarlanabilirlik.

THE CHANGE OF USERS' NEEDS IN ARCHITECTURE AND THEIR IMPACT ON BUILDING PROGRAMS

ABSTRACT

The user of built environment has always been in a changing status. Hence, his expectations of the built environment is continuously changing. The built environment staying rigid against humans dynamic needs, besides resulting in reducing the users luxury, it will hinder the usage of the building and thus lead the users to leave it abandoned. Even though human needs superficially differ from a personality to another according to its experience and genetics, there are main headings that they're all connected to. Humanbeing and built environment are both elements that time affects and its only possible to read the human-built environment relationship over the humans behavior and actions on the built environment. Humans, put effort in adapting the environment they spend time in according to their change and progress, and this can only results in a good way if its done to a flexible schema. It's noticed from instances that the users who organize or adapt their built environment are tend to take good care of it. The factors such as economy, environment, society, family and technology that plays a role in changing the user needs, generate an interaction system within it self. Also, the built environment that is endeavoring to adapt to the changing needs, can sometimes create new needs. Therefore its an inevitable fact that the needs of today will change tomorrow in a way we can't predict. A space in architecture, is a formation of the actions inside it. Thus, designing spaces regardless of user needs and its dynamism will result in them being unable to deliver their purpose.

Keywords: User Needs, Built environment, Flexibility, Adaptability.

GİRİŞ

Yapılı çevre kullanıcıları olan insanlar, hayatlarının her bölümünde fiziksel ve psikolojik olarak değişim ve gelişim gösterirler. Buldukları ortamı da bu değişim ve gelişime uygun olarak organize etme çabasında bulunurlar. Bununla birlikte buldukları ortamı terk etmeden uzun zaman, belki de ömürleri süresince kullanırlar. Ancak bu imkânı, kendi başlarına yakalamaları çoğu zaman zor olabilmektedir. İnsanın var olduğu ilk dönemlerde profesyonel meslek grupları henüz oluşmadığından, bireyler kendi çevrelerini kendi kural ve kanunlarına göre değiştirebiliyorlardı. Fakat günümüzde her şey daha net ve katı sınırlarla çizilmiş durumdadır. Kullanıcılara bu imkânı sağlama görevi mimarların ve tasarımcıların sorumluluğu altındadır (Kızmaz ve Çimşit Koş, 2015).

Kullanıcı odaklı bir teorinin ilk varsayımı; yapılı çevrenin, barındırdığı kullanıcılarının eylemlerini desteklemek amacıyla üretilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu teori, kullanıcı ve yapılı çevre ilişkisi hakkında daha fazla bilgi toplayabileceğimiz yolları gösterebileceği gibi, yapılı çevrenin uyarlanabilirlik kapasitesini artırmak için araçlar sağlayabilecektir. Bu karmaşık ilişkinin hak ettiği dinamiklik ve değişkenliği tanımak, kullanıcının konfor seviyesini yükseltmekle beraber yapılı çevrenin ömrünü ve sürdürülebilirliğini artıracaktır.

Yapılı çevre araştırılmaya değer bir konu olmaya başladığından beri teoriler çoğunlukla sürece odaklı olmuştur. Kullanıcı ile ilişkisi göz ardı edilerek nasıl inşa edileceğine ve inşaatından sonra nasıl işleyeceğine odaklı olarak teori üretilmiştir. Bunun da insan davranışlarının ve sosyal hayatının pratik planlama ve tasarım alanında ölçme zorluluğundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Uyarlanabilir tasarım yapmanın getirdiği bazı zorlukların üstesinden gelmek yerine tasarımda bir standartlaşmaya gidilmesi yapılı çevreyi çeşitli kısıtlamalar ile karşı karşıya bırakmaktadır. Doğrudan mimar-kullanıcı ilişkisinin olduğu tasarımların dışında kullanıcı ile bir iletişim kurulmayan tasarım aşamaları sonucunda bireylerin özgün ihtiyaç ve tercihlerini karşılayamayan basmakalıp mekânlar oluşmaktadır. Bunu önlemek için, tasarımcının kullanıcıyı odağına alarak onu ana problem veya sorunsal olarak ele alması gerekecektir.

1. Kullanıcı Gereksinimleri ve Yapılı Çevre

1.1. Kullanıcı Kavramı ve Gereksinimleri

Kullanıcı hayatının her döneminde kendisine sunulan imkan ve gereklilikler durumlarında kendi kişilik, kimlik ve istekleri ile uyumlu tercihler yapar. Kullanıcının ömründe en gerekli olgulardan birisi olan konut kavramında da, istediği gibi ya da arzuları ile en çok uygun olan tercihleri yapması, daha doğrusu bu tercihleri yapması için seçeneklere sahip olması önemlidir. İnsanlar, konutlarından kendileri gibi olmalarını ya da kendilerine göre değişip, dönüşebilmelerini beklemektedirler. Kullanıcılar, süresi oldukça kısıtlanan günümüzün konutları içerisinde geçirdikleri zaman diliminde, konforlu ve kaliteli zaman geçirebilecekleri fonksiyonel ve esnek tasarımlar arzu etmektedirler. (Kızmaz ve Çimşit Koş, 2015)

Kullanıcı ihtiyaçları, bir mekânda olabilecek en az gereksinimleri belirlemektedir. Bun ihtiyaçlardaki karşılanamama durumu, konforsuzluk ve kullanışsızlık sebebi olmaktadır. Söz konusu eksiklikler oransal olarak çoğaldıkça mekanın kullanımını aksamakta ve kullanıcıların mekanı terk etmesine sebep olabilmektedir. Kullanıcıların verimli çalışabilmelerini sağlayacak imkanlar ve çevresel parametreler toplumsal, psikolojik ve fizyolojik bakımdan huzursuzluk hissetmemeleri için çok önemlidir. Kısacası kullanıcı gereksinimleri; kullanıcı ve kullanıcıların eylemlerini yerine getirebilmeleri için çevrenin sahip olması gerekli ödün verilemez koşullardır (Alçulu ve Özyılmaz, 2009).

Vischer'e göre (2008), yapılı çevrenin kullanıcı gereksinimlerini belirlemek, dört maddede anlattığı nedenlerden dolayı zordur ve kesin sonuçlu değildir:

1. Yapıda kullanıcı kesiminin belirlenmesinin genelde aldatıcı olabilmesi: Çoğunlukta belirli bir mekânın birden fazla homojen kullanıcı grubu olmakta, bunların gereksinim ve istekleri de çakışabilmektedir. Örneğin, cezaevlerinin kullanıcıları arasında, daha fazla hareket özgürlüğünü tercih eden suçlularla beraber cezaevi nüfusunun hareketinin kısıtlanmasını tercih eden gardiyanlar, ayrıca ziyaretçiler ve idari personeller yer almaktadır.

2. Bazı kullanıcıların etkinliklerinin görece önemini veya geçirdiği süreyi sıralamada diğerlerinden daha fazla önceliğe sahip olabilmesi: Basit bir örnekle, bir konutta oturan aile, onlara gelen misafirlere, ya da bir okulda okuyan öğrenciler, ziyaretçi velilerden daha öncelikli kullanıcılardır diye seçmek gerekebilir.

3. Kullanıcının yapıların içinde eylem gerçekleştirdiği kadar çevresinde de gerçekleştirebilir olması: Mimari elemanların çevrelediği dış alanlar (ev bahçeleri, sokaklar, ortak alandaki merdivenler, vb.), yapıların içi kadar yaşantı barındırmaktadır.

4. Bu saydığımız önemli faktörlerin bir tanesi de zamandır. Yapılı çevre ve kullanıcısı zamanın geçmesiyle değişen unsurlardır. Ömrü boyunca kullanıcısı değişmeyen yapı, yalnızca değişimlere cevapsız kaldığından yıkılan yapıdır.

Kullanıcının deneyimini değerlendirmek ve yapılı çevrede kullanıcı eylemlerinin ne ölçüde desteklendiğini belirlemek için tek bir zaman dilimi veya tek bir kullanıcı grubu ile yetinmek doğru olmayacaktır. Kullanıcı-yapılı çevre ilişkisinin dinamiklik gerçeği göz ardı edilerek kısıtlı ve rijit tasarımlar üretmenin sonucu 3 aşamalı olarak değerlendirilmektedir: Birincisi, kullanıcının değişmesi veya aynı kullanıcının ihtiyaçlarının değişmesi halinde uyarlanamayan rijit yapının konfor seviyesinin düşmesidir. İkincisi, konfor seviyesi düşünce yapılı çevrenin terk edilmesidir. Sonuncusu ise terk edilen yapı sayısı arttıkça ihtiyaçlara göre yapı sayısının yetmezliğidir. Dolayısıyla bir tasarım kalıbı oluşturmak yerine kullanıcı-yapılı çevre ilişkisi gözlemlenerek, hepsini gerektiği şekilde ve gerektiği kadar barındırabilecek uyarlanabilir bir yapılı çevre tasarlanmasının, ülkenin genel ekonomisine ve inşaat sektörünü etkileyeceği söylenebilir.

İnsanların ihtiyaçları farklılaşma gösterse de psikoloji bilim dalına göre ortak olan beş alt başlığa ayrılmaktadır, her biri ayrıca "fiziksel, psikolojik, görsel ve işitsel" ihtiyaçları kapsayabilen bu ana başlıklar şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Normatif ihtiyaçlar; bireylerin veya grupların verilen bir durumda istedikleri bir dizi standart, açıkça tanımlanmış, herkesin (farklı oranlarda da olsa) ortak olduğu kriterlerdir. Normatif ihtiyaçlar mutlak değildir ve gerçekleşmesiyle ilgili standartlar çeşitlilik gösterebilir. Örneğin, güvenlik gereksinimi.

2. Hissedilen ihtiyaçlar; var olup olmadığı sorularak "istek" olarak tanımlanır. Bireysel algılar ve hizmet bilgisi ile sınırlıdır. Örneğin, baş dönmesi hissine karşı ağrı kesici ihtiyacı.

3. Gerçekçi ihtiyaç olarak tanımlanan kanıtlanabilir ihtiyaç; bazı eylemlerle anlatılan, ihtiyaç olarak ifade edilendir. Hissedilen ihtiyacın eyleme dönüşmüş halidir. Örneğin, ağrı hissinden sonra doktor ziyaretine ihtiyaç duymak.

4. Nisbi gereksinim; bireylerin veya grupların kişilikleri ile ilgili olanlardır. Bir anlamı olan ve kriter olarak ifade edilenlerdir. Bazı gruplar için vazgeçilmezken diğerleri için fazlalıktır. Örneğin, ibadet yeri.

1.2. Kullanıcı Gereksinimlerinin Sınıflandırılması

Bir ev, kullanıcısının fiziksel ihtiyaçlarını karşıladığı kadar aidiyet, saygı görme, kişiselleştirme ve kendini ifade etme gibi psikolojik ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Sadece fiziksel ihtiyaçları karşılamakla yetinense bir barınaktır. Bu tanıma göre,, tarihin ilk konutları basit dal ve sazlardan, bazen de büyük hayvan kemiklerinden üretilmişse de günümüzde birçok yüksek kulede yer alan “daire”lerden daha fazla ev tanımını taşımayı hak edebilmektedir. Yapılı çevrenin konfor seviyesi, kullanıcı gereksinimleri kategorilerinin ne kadarını karşılayabildiğiyle ölçülebilir. Bazıları daha az etkilerken bazıları da doğru karşılanmazsa yapılı çevrenin kullanım amacını kaybetmesine sebep olur. İnsanoğlunun gereksinimleri iki ana başlıkta açıklanırsa, bunlar temel (fiziksel) ve ikincil (psikolojik) olur. Psikolojik ihtiyaçlar, karşılanması daha zor olan kategoridir. Bunların eksiklikleri insanda stres ve gerginlik kaynağı olabilmektedir. Dolayısıyla bu eksiklik de kullanıcının yapılı çevre içerisinde yerine getirmesi gereken eylemde bir aksama sebebidir.

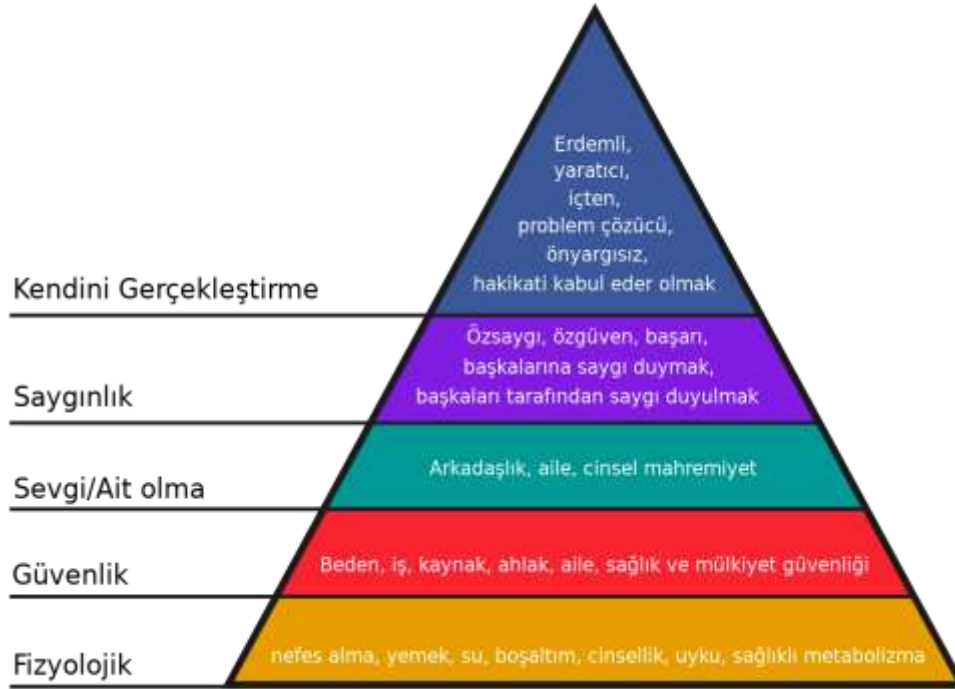
Psikolog Abraham Maslow'nun (1943) insan gereksinimlerini anlatan hiyerarşik modeli, yapılı çevre kullanıcısının gereksinimlerinin sınıflandırması ile ilgili çok kullanışlıdır. Yıllardır geliştirilen bu modelin günümüzde yaygın olarak başvuru şekli aşağıdaki gibidir.

1. Fizyolojik: Nefes almak, beslenmek ve uyumak.
2. Güvenlik: Vücudun, işin, moralin, ailenin sağlığın ve mülkiyetin güvenliği.
3. Sevgi ve aidiyet: Arkadaşlık, aile ve sosyal hayat.
4. Saygınlık: Kişisel saygınlık, güvenmek, başarı ve saygı görme.

5. Kişisel gerçekleştirme/gelişim: Yaratıcılık, sorun çözmek ve dışa vurumculuk.

Şekil 1: Maslow'nun İhtiyaçlar Hiyerarşisi (Url-1)

Maslow (1970) bu temel ihtiyaçları tüm insancıl meselelerin kökeni olarak tanımlar, çünkü insan gereksinimlerinin tüm sathi farklılıklarına rağmen aynı kökenlere sahip olduğuna, sadece yapılı ve doğal çevreden empoze edilen dış faktörlerin etkisiyle değişebildiğine inanmaktadır.

1.3.Yapılı Çevre Ve Bileşenleri

Yapılı çevre, insanların tarih boyunca doğal çevre ile uyum sağlamaya çalışırken zaman geçirdikleri yerin konfor seviyesini artırmak için ürettikleri mekânlardır. Günümüzde ise yapılı çevre, her yerde herkesin etkilendiği, içinde değilse de çevresinde yaşadığı dünyadır. Yapılı çevre, etrafında yaşadığımız, vakit geçirdiğimiz ve ihtiyaç giderdiğimiz, doğaya sonradan eklenen, insan tarafından üretilen her şeydir. Yapılı çevre terimine, en ünlü mimarlık firmalarının inşa ettiği yüksek kuleler girdiği gibi, varlıksız insanların barınma ihtiyacını karşılamaya çalışırken ürettiği gecekondular da girmektedir.

Habraken (2017), “gündelik yapılı çevre” ve “anıtsal, abidevi veya simgesel yapılı çevre” şeklinde yapılı çevreyi ikiye ayırmıştır. Anıtsal yapılı çevrenin içine müze, ibadet yerleri, konser salonları gibi simgesel bir işlevi olan yapılar girerken; gündelik

yapılı çevrenin içine konut, çalışma alanları, okul gibi aynı kullanıcı tarafından düzenli bir şekilde kullanılan, dinamik hayata uyma zorunluluğu olan yapılar girmektedir.

Aynı görüşe katılan Gropius (1950) şöyle bir ifadede bulunmuştur: “Mimarlar binaları anıtlar, eserler gibi düşünmemeli, onları hayatın değişkenliğine hizmet edebilecek kaplar gibi düşünmeli ve bu kurgu modern hayatın dinamizmiyle baş edebilecek geri plan uyumunu yaratabilecek kadar esnek olmalı” (Kızmaz ve Çimşit Koş, 2015) “Genç mimarlar ve öğrenciler şu iki şey arasındaki farkı görmeliler. Büyük “A” ile “Architecture” (Mimarlık) önemlidir, ancak bu gündelik yapıyı çevre için tasarım yapmaktan farklıdır. “Gündelik çevreyi” tasarlayamazsınız, ama “onun için” tasarlayabilirsiniz. Çünkü “o” saygı duymamız ve geliştirmemiz gereken yaşayan bir organizmadır. Yaratıcılıklarımız “o”nu geliştirmeli, iyileştirmelidir.” (Habraken, 2017)

Anıtsal yapıyı çevrenin amacı her gün kullanılan yapıyı çevreninkinden farklıdır, sabit kalarak görevini yerine getirmektedir. Ancak gündelik yapıyı çevrenin bir yaşam döngüsü vardır; o, büyüyor ve kendini yeniliyor (Hasgül ve Özsoy, 2013). Yapılı çevre, genişleme/daralma ve değişim potansiyeli olduğundan dinamik bir organizma olarak değerlendirilmektedir.

Yapılı çevrenin yaşam döngüsü, ihtiyaç duyma aşamasından başlayarak, tasarım, yapım, kullanım, işlev değişimi ve yıkım aşamalarından geçtikten sonra tekrar ihtiyaç duyma aşamasına gelmektedir.

Uyarlanabilir ve esnek tasarım stratejilerini geliştirmeden amaç, yapının yaşam döngüsündeki “İşlev Değişimi” aşamasını olabildiğince uzatarak sürdürülebilirliğini ve kullanıcılarındaki soyut değerini artırmak olmuştur.

Şekil 2: Yapılı Çevrenin Yaşam Döngüsü

1.4. Kullanıcı Gereksinimleri Ve Yapılı Çevre İle İlişkisi

İnsanlar ihtiyaç ve isteklerini davranışları vasıtasıyla dışa aktarırlar. Tasarım sürecine katmak üzere kullanıcı gereksinimlerini analiz etmenin, anlamının ve değerlendirmenin en iyi yolu, sistematik bir şekilde kullanıcının yapılı çevre ile ilişkisini gözlemlemektir. Yapılı çevre kullanıcısının davranışları eylem olarak ele alınırsa dinlenme, beslenme, çalışma, temizlenme, uyuma gibi eylemler şeklinde düşünülebilir. Erkman (1982), kullanıcı gereksinimlerini, gözlenemeyen soyut bir kavram olarak ve izlenebilen/somut halini, insanın yaptığı “davranışlar” şeklinde tanımlamaktadır (Aluclu ve Özyılmaz, 2006). Yapılı çevrenin geçirdiği değişiklikler, işleyiş şekli ve eylemlerin muhtemel sonuçları gözlemleyerek anlaşılabilir. Akbar (2018) bunu bir satranç oyununa benzetmektedir, iki kişi taşları oynatırken üçüncüsü iyi bir şekilde izlerse atın, kalenin veya askerin oynatılma şeklini anlayacaktır.

Kullanıcı ihtiyaçlarının tasarım aşamasındaki önemini belirlemek, yapının kullanım aşamasında yeterliliğini belirlemek açısından önem taşımaktadır. Kullanıcı gereksinimleri ile tasarım ilişkisi doğru kurulmadığında tasarımda kullanım amacına ters düşülür. Eski yapılarda bu ilişkinin doğruluk oranı günümüz yapılarına göre daha fazladır (Şener, 1977). Kullanıcının yapılı çevreye uyguladığı değişim çabalarını analiz ederek gereksinim ve isteklerini anlamak, tasarım sırasında önemli bir araç olup tasarım sonrasında ise bir geri bildirim kaynağı olacaktır.

Yapının toplumdaki değişen ihtiyaçlardan etkilenmesi 4 aşamada düşünülebilir:

1. İşlevini kaybetmesi: Yapı, çeşitli nedenlerle işlevsel olarak eskiyebilmektedir. Gelişen yapılı çevreden, iletişim veya altyapı sorunlarından dolayı konumu yetersiz kalmış olabilir; gelişen teknolojiye göre cevapsız kalmış olabilir. Yapı, günün değişen şartlarında yapının karşılamakta olduğu işleve olan ihtiyacın azalması, yok olması veya kurumun ekonomik sebeplerden kapatılması gibi nedenlerden işlevini kaybedebilmektedir.

2. Yapının geçici bir süre terk edilmesi: Bu süreçte yapının, sahibinin bilgisi dışında resmî olmayan veya yasadışı işler ile işgal edilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu süreç ne kadar uzarsa yapının o kadar hasar görme olasılığı artmaktadır. Bazı durumlarda işlevini değiştiren yapılar bu süreçten geçmeyebilirken bazılarıysa bu süreçten hiç çıkamayabilmektedir.

3. Geçici kullanım: Yapı işlevini yitirdikten sonra kalıcı veya geçici olarak yeniden kullanım söz konusu olabilir. Geçici olarak yeniden kullanılması durumunda bina, orijinal haliyle herhangi bir teknik müdahale olmaksızın kullanılır, ancak işlev ve kullanıcılar değişiklik gösterebilir. Bu aşamada ciddi bir yeniden yapılanma veya yıkım çalışması yapılmamaktadır.

4. İşlev dönüşümü: Bina, yaşanan toplumsal veya ekonomik değişikliklere uyan yeni bir işlev taşımaktadır. Binanın ilk tasarlandığı durumundaki esneklik ve uyarlanabilirlik kapasitesine bağlı olarak yapılan müdahaleler veya yeniden yapılanmanın derecesi değişiklik göstermektedir.

Toplumda değişen ihtiyaçlara göre farklı cevaplar verebilen Türkiye'deki yapılardan bir tanesi Sultanahmet'te yer alan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesidir. Bizans döneminden günümüze kadar barındırdığı farklı 10 işlev sırayla şu şekildedir: Akıl Hastanesi, Sanat Evi, Kılıçhane, Tekstil Atölyesi, Hastane, Medrese, Danıştay, Sanat Mektebi, Erkek Sanat Enstitüsü ve bugünün Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi.

Şekil 3: 1952 yılında Sultanahmet Endüstri Meslek Lisesi (Url-2)

Kullanıcının yaşam döngüsü içinde aynı mekânı uzun süreli kullanması durumunda; mekânın statik kalması karşılıklı adapte olma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Bu durumda kullanıcı ya statik olan mekâna kendini adapte etmeye çalışır ya da mekânı olabildiği kadar dönüştürmeye çabalar. Bu iki alternatifi gerçekleştirmediği zaman ise mekânı terk etmek zorunda kalır (Hasgül, 2018).

1.4.1. Kullanıcı ve Yapılı Çevre Uyumu

Kullanıcılar zaman içerisinde esneyemeyen, değişemeyen, dönüşemeyen, adapte olamayan, kendilerine uyum sağlayıp ayak uyduramayan konutlarından uzaklaşmaya başlarlar. Kendilerine ait ve kişiselleşmiş, kaliteli ve konforlu zaman dilimlerine en çok sahip olacakları mekân da bunu sağlayamamanın huzursuzluğunu yaşarlar. (Kızmaz ve Çimşit Koş, 2015) Buna rağmen, insanların genellikle fazla efor gerektiren değişiklikleri yapmaktan kaçınarak mevcut duruma uyum sağladıkları görülmüştür, bu da ancak doğru bir plan kurgusuyla iyi sonuçlar verebilmektedir.

Uyarlanabilirlik, bir olası kullanım potansiyeli ve aynı zamanda bir kullanım sürecidir. Bu göz önünde bulundurarak araştırıldığı zaman fiziksel uyarlanabilirliğin konunun tek bir parçası olmadığı açığa çıkmaktadır. İletişim, sahiplik ve yönetim pratikte uyarlanabilirliğin başarı oranını etkileyen önemli faktörlerdir.

1.4.2. Kullanıcının Yapılı Çevreyi Uyarlaması

Esneklik ve uyarlanabilirlik kapasitesi düşük olan yapılarda kullanıcı, ihtiyaçları değiştiği zaman olabildiğince uyarlamaya çalışmaktadır. Bu da çoğu zaman kısıtlı kalmakla beraber en iyi şartlarda görsel veya işitsel konforu düşürmeyle sonuçlanmaktadır. Yeniden düzenlemenin kalitesini belirleyen ana unsurların başında, yapının sahip olduğu tasarım esnekliği düzeyi gelmektedir. Bunun dışında, yeniden düzenleme için ayrılan bütçe de, yeniden düzenleme kalitesini etkilemektedir (Okutan, 2020). Bu bölümde, günümüzün sıklıkla uygulanan olumsuz veya olumlu yeniden düzenleme örneklerini ele alarak kullanıcıların ev ortamlarına nasıl ve hangi ölçüde değişiklikler gerçekleştirdiği araştırılmaktadır.

Kullanıcıların mekanı organize etme şekilleri, kullanıcılar tarafından bireysel olarak veya uzmanlar yardımıyla gerçekleştirilen değişimler sayesinde oluşmaktadır. tadilat, mimarlık disiplini içerisinde; yeterli büyüklüğe sahip olan bir mekânda ihtiyaç duyulan yenileme ve değişikliklerin gerçekleştirilmesidir (İslamoğlu ve Usta, 2016). Ekonomik durumları yaşadıkları mekanı düzenlemeye olanak sağlayan kullanıcılar, yaşadıkları konutta düzenlemeler yaparken, bu imkana sahip olmayan kullanıcılar ise kendileri için çok da uyumlu olmayan mekanlarda yaşamayı kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Yapının tasarım esnekliği ve bunun ne düzeyde olduğu, yapılacak olan düzenleme için ayrılan ekonomik imkan, söz konusu düzenlemenin kalitesi konusunda belirleyici olmaktadır (Okutan, 2020).

Şekil 5: Konutta hacim arttırım örnekleri, Mersin (Okutan, 2020)

Şekil 11’de görüldüğü gibi açık bir balkon kapalı bir mekâna dönüşmüştür. Konut, mekânları birleştirilme, bölünme yoluyla ya da tamamen başka amaçlar için, kullanıcı tarafından mimarın öngördüğünden farklı şekillerde kullanılabilir (Okutan, 2020).

Bu bağlamda İstanbul’da bulunan bir konut sitesinin tasarım aşamasında yönetim çalışanlarına ayrılan alanının dönüştürülmesi örnek olarak incelenecektir. Kullanım sürecinde yönetimin satış ofisi olarak tasarlanan birimlerden birine geçmesi ve alanın boşalması ile beraber, site sakinleri kendi ihtiyaçları doğrultusunda yöneticilere alanı mescide çevirme isteğini belirtmiştir. Yöneticiden izni alan site sakinlerinin bir grubu, efor ve maliyeti kendi üstlenerek bu alanı günümüzde mescit olarak kullanmaktadır. (Şekil 6)

Şekil 6: Mescit’e Dönüşen Yönetim Birimi

Mescidi kuran kullanıcı grubu, bütün site sakinlerinin kullanımına açık bırakmakla birlikte mescidin yönetimini, gelişimini ve onarımlarını kendileri yapmaktadır. Site çocukları, alanı oynamak ve yemek için kullanarak alanın temizliğine zarar verince mescidin kurucuları sahip çıkarak iç kapılarını kilitlemeye başlamıştır. Mescidin kullanıcı sayısı artınca iç koridorundaki ayakkabılıklar dış girişe alınarak ve iç koridora halı serilerek namaz kılma bölümü genişletildi. Ayrıca özel günlerde (bayram namazı veya cuma namazı) üstü kapalı olan dış girişinin önüne geçici hasırlar serilerek namaz kılma bölümüne eklenmektedir. Ramazan ayında teravih namazı için mescidin kadın kullanıcısı artınca cemaate katılabilmeleri için bir mikrofon ve bir hoparlör takıldı. Onun dışında gün geçtikçe bu mescit, kendilerine (mescit kurulu) ismini veren ilk kurucuları tarafından geliştirilmektedir. Klima ve elektrikli ısıtıcı gibi ihtiyaçları karşılamak dışında ayrıca dekorasyon ve ikincil aksesuar parçaları mescide eklenmektedir (saksılık, elektrikli tütsü brülör, kitaplık, dış kapıya asılan tablo ve 'Mescit' yazısı gibi). Günümüzde bu mescit, ortak kullanıma açık olmasına rağmen, yönetimi site yöneticileri karışmaksızın tamamıyla ona sahip çıkan kullanıcılarının elindedir.

Şekil 7: Mescit'e Dönüşen Yönetim Birimi

Bunun dışında İstanbulun Bakırköy ilçesinde bulunan konut birimi olarak tasarlanan fizik tedavi kliniği örnek olarak sunulabilir. Birimin girişi dar bir koridordan geçirdikten sonra bütün odaların açıldığı koridor adına bir holü bulunmaktadır. Bu hol hasta kayıt işlevi için kullanılmaktadır. Aynı hole açılan yatak odalarının bir tanesi bekleme odasına çevrilmişken diğer yatak odası fizik tedavi odası olarak kullanılmaktadır. Konut biriminin aynı hole açılan oturma odası ise doktor odası ile muayene odası olarak hizmet vermektedir. Bunun dışında mutfak personel yemekleri için işlevini aynı şekilde devam ettirirken wc ve banyo olarak tasarlanan ıslak hacimler, kadın-erkek ayrı lavabolar olarak kullanılmaktadır. (Şekil 8)

Şekil 8: Fizik Tedavi Kliniği Olarak Kullanılan Konut Birimi

2. Kullanıcı Gereksinimlerin Değişimi, Mekana ve Bina Programına Yansımaları

Sürekli gelişmenin olduğu günümüzde, ihtiyaçlara devamlı yenileri eklenmekte, bazı ihtiyaçlarımız değişmekte veya eskimektedir. Kullanıcı ihtiyaçlarının karşılanması tasarımın temel amacıdır, bundan dolayı gereksinimler ürünün ne şekilde adapte olabilmesi gerektiğini gösterir. Gelişen ve değişen sosyal yapı, teknolojik altyapı, kültür gibi faktörler yeni ihtiyaçlar doğurmakla beraber hemen karşılığında bu ihtiyaçları çözebilmek için gereken yenilikleri de sunmaktadır. (Yılmaz, 2006).

Sürekli artan hız ve bunu karşılayabilecek teknolojiler sayesinde yapı teknolojisi de dahil olmak üzere her türlü tasarım ve üretim stili değişmekte, yeni ihtiyaçlara ayak uydurmak zorunluluğundadır (Uzel, 2001).

2.1. Kullanıcı Gereksinimlerinin Değişimi

Kullanıcı gereksinimleri, kendi içinde bir sistem oluşturan çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Toplumsal, ekonomik, teknolojik ve çevresel etkenler de kendi içlerinde bir etkileşim gerçekleştirmektedir. Teknolojinin gelişiminden kültür ve aile yapısının etkilenmesi, toplumsal değişikliklerden çevre ve kültürlerin etkilenmesi gibi, sistem birbirine bağlı bir yapı sergilemektedir. Teknoloji geliştikçe hayatı hızlandırmakta, hayat hızlandıkça gelişimin ivmesi artmaktadır (Yılmaz, 2006).

2.1.1. Toplumsal Nedenlerden Oluşan Yeni Kullanıcı Gereksinimleri

Toplumsal değerler, toplumsal yapı ve düzenin için önem arz etmektedir. Din, aile, eğitim, hukuk ve ekonomi benzeri olgular toplumsal değerlerin etkisi altında şekillenir. Toplumsal olgu ve gruplar yolu ile toplumsal değerler kuşaktan kuşağa aktarılır. (Yaşar Ekici, 2014)

Türkiye ve Ortadoğu toplumlarının yıllar önceki yaşam tarzlarından dolayı ihtiyaç duyduğu konut tipolojilerinin farkı günümüze göre açıktır. Geniş ailelerin birlikte yaşaması, komşuluk ilişkilerinin ve beraberliğin olması, kültürel birikimle konutlarda mahremiyetin aranması, yabancıya karşı tedirgin ve ihtiyatlı olunması, kültürel ve toplumsal geleneklerin gereği misafirperverlik anlayışının yaygın olması gibi toplumsal değerler çağın mimarisini oluşturmuştur. Sonrasında kente göçün artmasıyla beraber çekirdek aile yapısının yaygınlaştığı gibi, günümüzde rastlanan, bireylerin tek yaşadığı evlerin gelecek yıllarda artacağı öngörülebilir. Bu nedenle evler, boyutça daralmış, sayıca artmış bulunmaktadır. Evlerin kısa vadeli kazançlara odaklanan mimar ve müteahhitler tarafından sadece gece konaklamak için kullanılacakmışçasına tasarlanması nedeniyle, geçmişte evin içinde gerçekleşen aktiviteler günümüz evlerine sığmamaya başlamıştır. Dolayısıyla kafe, davet salonları ve milli kütüphaneler gibi ortak kullanımlı mekânlara toplumsal ihtiyacın arttığı görülmüştür.

Bu toplumsal değişikliklerin mimariye getirisi; toplu konut projeleri, sonrasında konut ve ofis kuleleri olmuştur. Yaşam tarzının tamamıyla değişmesi yeni işlevler mey-

dana getirdiği gibi bazı işlevleri de yok etmiştir. Kısacası, yılların geçmesi ile insanların gereksinimleri göz ardı edilemeyecek kadar değişiklik göstermiştir ve günümüzün rijit mimarisi, bu değişkenliği iyi bir şekilde karşılayamamıştır. Mimarının bu konudaki eksikliği endüstriyel devrimden sonra ana şehirlerde yaşanan yapı yetersizliğinin sebeplerinden biri olarak düşünülebilmektedir.

Fiziki ve sosyal ihtiyaçlardan doğan gereksinimlerin değişmesi dışında insan, doğası gereği sürekli bir gelişme içerisinde olmak için çabalar. Ayrıca insan, rutinden sıkılma özelliğine sahiptir. Bu, oran olarak kişiden kişiye değişiklik gösterse de insanın özünde mevcuttur. Sürekli kendini yenileyen hazır giyim sektörüne baktığımızda fonksiyonu tamamen sağlam olsa dahi sadece moda için yapılan alışverişler, buna örnek olarak sunulabilir. Ayrıca, teknolojik cihazlarda yaşanan hızlı değişimler ve sunum tarzıyla insanları çekmekte gösterdikleri başarı da diğer bir örnektir. Bunun da yaşam hızının artmasında görece küçük de olsa rolü vardır.

2.1.2. Aile Yapısı Değişimleri Nedeniyle Oluşan Yeni Kullanıcı Gereksinimleri

Aile kurumu, bireyi ve toplumu etkilediği gibi aynı zamanda onlardan etkilenmektedir. Zamanla beraber yaşanan her türlü dönüşüm ve gelişim izlerini aile kurumunda görmek mümkündür. Aile, hem etkileyen hem etkilenen özelliği ile farklı gelişim ve değişimlere uğramıştır. Her ne kadar değişime sebep olan pek çok etken yaşanmışsa da, Batılı aile anlayışının yaşadığı olumsuz durumları Türk aile yapısı geçirmemiştir. Anlaşılmaktadır ki, aile yapısı değişse ve dönüşse de geçmişten günümüze devam eden değerler Türk aile yapısının ve Türk ailesinin önemli unsurlarının korunmasına imkan vermiştir (Yaşar Ekici, 2014).

Genç ve bekarken yatak odasının yaşam alanına yakın olması ya da asma katta olup bütün eve açık olması rahatsız etmeyebilir. Aynı kişi evlenip bir aile kurmaya başlayınca o yatak odası için az bile olsa bir mahremiyet aranır. Çocuk sahibi olunca veya misafir kabul etmeye başlayınca koridor sonundaki yatak odasının kapısının yaşam alanından gözükmemesi rahatsız etmeye başlayacaktır. Sonrasında yaşlı ve çocuksuz bir çift olunca o yatak odasının yaşam alanına daha yakın, daha açık, daha kolay erişilebilir olması istenecektir. Zamanın geçmesi ile beraber doğal olarak oluşan değişimler bireylerin gereksinimlerine ve isteklerine yansımaktadır.

Her toplumda aile yapısının, zamanla beraber bir değişim ve dönüşüm geçirmesi doğaldır. Bu değişime etki eden çeşitli başlıklardan bahsedilebilir; göç, ekonomik şartlar, teknoloji, toplumsal değerler ve çalışma hayatında yaşanan değişiklikler (örn. uzaktan çalışma). Geçmişte bu tür sebeplerden dolayı aile yapısında bir dönüşüm gerçekleşmişse gelecekte de benzer veya farklı sebeplerden değişim yaşanması söz konusudur.

2.1.3. Teknolojik Nedenlerden Oluşan Yeni Kullanıcı Gereksinimleri

Teknolojinin gelişimi, hem bireyin gereksinimlerini hem de toplumların topoğrafyasını değiştirir. Teknolojinin gelişimi dünyamıza her konuda büyük bir farklılık getirmiştir. Asansörün icadından sonra gökdelenlerin meydana gelmesinin, veya otomobillerin hayatımıza girişinin mimariye ve şehirciliğe etkisi gibi, meydana atılan her türlü teknoloji yaşam tarzımızı, isteklerimizi ve gereksinimlerimizi önemli ölçüde etkilemektedir.

Bununla beraber etrafımızda yaşanan dönüşümlere adapte olmaya çalışılarak gereksinimler değişikliğe uğradı. Son dönemde vuku bulan ekonomik değişimlerin, insanların yaşam tarzlarında ve isteklerinde etki bırakmasıyla sektörün insanlara sunduğu birçok olanak, yaşam hızından dolayı ihtiyaç olarak görülmeye başlandı. Sitelerdeki spor salonunun temel ihtiyaçlardan sayılmaya başlanması ve mikrodalganın mutfaklarda vazgeçilmez hale gelmesi gibi. İnsan gereksinimlerine medyanın da etkisi büyüktür. İcadından önce insanların aklından bile geçmeyen telefon cihazlarının günümüzde temel ihtiyaçlardan olması gibi, ileride de bugün çok az kişinin erişiminde olan akıllı ev sistemlerinin (Smart House) temel ihtiyaçlardan sayılmaya başlanacağı öngörülmektedir.

Teknoloji, insanın gereksinimlerinin değişmesinde rol oynadığı gibi esnek tasarımlar üretilmesini kolaylaştırmıştır. İnsanoğlu, sığınabileceği ve hayatını kolaylaştırabileceği yapılı çevreyi, tarih boyunca doğayı taklit ederek inşa etmeye çalışmıştır. İlk etapta keşif ve mağaralara veya hayvan kabuklarına şekil olarak benzer yapılar üretmeye, daha sonra teknolojinin gelişimi ile beraber büyüeyebilen ve dışsal koşullara adapte olabilen organik hücrelerden esinlenmeye başlamıştır. Günümüzde yaşayan mantarların miselyumu sayesinde, olduğu ortama adapte olabilen bir yapı malzemesi kullanılmaktadır.

Bilimsel ve teknolojik gelişimimizle beraber doğanın strüktürel yapısını daha fazla taklit edebilmekteyiz. Günümüzde ölü/statik malzemelerle doğanın organik formlarını oluşturma çabası içinde olsak da, gelişen moleküler biyoloji, fizik, kimya gibi bilim dalları sayesinde doğanın çözümlerini gözlemleyerek taklit edebildikçe malzeme moleküler boyutta daha çok hâkim olabilmekteyiz. Tasarım ilerleyen teknolojilerle daha da esnekleşebilecek ve doğanın form-strüktür-hareket ilişkilerindeki çözümlerine yaklaşıma devam edecektir (Yılmaz, 2006).

2.2. Yapıda Eskime

Yapıda kullanılan malzeme ve tesisatların kalitesi yapının fiziksel sağlığını etkilerken tasarım aşamasında düşünülen uyarlanabilirlik kapasitesi işlevsel ömrüne etki etmektedir. Ancak, yapının uyarlanabilir olması işlevinin eskimesini engellemez, sadece eskimesi durumunda ikincil bir işlev barındırmasını mümkün kılmaktadır.

Binalarda yaşam döngüsünü etkileyen birden fazla faktör bulunmaktadır. Bunlar fiziksel, çevresel, ekonomik, yasal ve işlevsel olarak sınıflandırılabilir. Bu çalışma kapsamında fiziksel ve işlevsel olarak ana faktörler ele alınmıştır.

Çevresel faktörler, sosyal, ekonomik ve yasal faktörlere paralel olarak tanımlanabilir. Bina ve çevre ilişkisi düşünüldüğünde değişen çevresel koşullar ister fiziksel olsun ister sosyal olsun bina kullanımını doğrudan etkilemektedir. Kent dinamiklerinin değişmesi ve yerel yönetimlerin kararları çevresel faktörleri oluşturmaktadır. Örneğin sürdürülebilir inşaatlar için değişen eğilimler ve ofis kullanıcısı tercihleri, çevresel eskime ile işlevsel yıpranmayı ilişkilendirmektedir (Giresun ve Tönük, 2018).

Ekonomik faktörler, mevcut binanın kullanımından elde edilen gelirlerin, binanın ve bakım maliyetlerinden daha fazla kazanç sağlaması olarak özetlenebilir. Bir binanın ekonomik ömrü, gelecekteki tüm gelirin bugünkü değerinden ve tüm maliyetlerinden daha yüksek olduğu sürece devam eder. Bina bakım masraflarının bu değerlerden yüksek olmaya başlaması binanın ekonomik ömrünü tamamladığını gösterir. Bir binanın üretebileceği gelir piyasadaki fiyat, kalite ve rekabete bağlıdır. Bu nedenle ekonomi gibi çevresel faktörler binanın ekonomik ömrü üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olabilir ve bunu önemli ölçüde kısaltabilir veya uzatabilir. Öte yandan, yasal olarak eskime yeni yasal standartlardan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, değişen yasalar ve yerel yönetim kararları, binanın konumu ve/veya işlevselliği ile ilgili zorunlu değişimlere yol açabilir (Giresun ve Tönük, 2018).

Binanın sosyal ve fiziksel çevresinin bina ile olan ilişkisi, bina kullanılabilir olduğu sürece devam etmektedir. Bu ilişkinin kesilmesi de binanın kullanılabilirliğini doğrudan etkilemektedir. Kullanılmayan binanın ekonomik bir getirisi olacağından söz edilemez. Bu durumda binanın çevresel ömrü ekonomik ömrü ile paralellik göstermektedir. Yapısal ömrünü tamamlayan bir binanın işlevini yerine getirmesinden söz edilemez ancak, işlevsel kullanım ömrünün sonuna gelindiğinde binanın genelde teknik olarak iyi durumda olduğu örnekler üzerinden görülmektedir (Giresun ve Tönük, 2018).

Yapının eskimesi tek tek veya hepsi birlikte tüm faktörlerin etkisiyle yapının potansiyeline göre farklı şekillerde etki bırakabilmektedir. Yapıya değer katabilir, konforunu düşürebilir veya tamamen kullanışsız hale getirebilir. Uyarlanabilir yapının eskimesi, meydana gelen değişikliklere adapte olabileceğinden kullanışlı olmaya devam edecektir ve bu sefer binanın eskimesi, onun manevi değerini artıracaktır. Ayrıca kullanıcının ihtiyacı ve isteğine göre adapte olduğu için en ideal kullanım şekline gelecektir. Ancak fiziksel, yasal, ekonomik, çevresel veya işlevsel olarak üstesinden gelemeyeceği bir şekilde eskimesi durumunda bunların hiçbir anlamı kalmayacaktır.

2.3. Kullanıcı Gereksinimi Değişikliklerinin Mekâna Yansımaları

Tasarım, bir mekânın ona eklenen anlamla belirlenip belirlenmediği ile ilgili değildir. Meselenin özü daha çok, tasarımın belirli bir anlamdan sıyrılıp yeni koşullara yerleştirildiğinde yeniden anlamlandırılıp anlamlandırılmayacağıdır. Ve eğer öyleyse, ne ölçüde? Eşyalara sadece yer vermekle kalmayıp bu mekânların anlamları değişse bile varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamalıyız (Hertzberger, 2011).

Mekânlar yalnızca uzamsal bir olgu değil, aynı zamanda içinde bulunduğu dönemin sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal yapısı ile şekillenen ortamlardır. Diğer bir deyişle kendisine işlev kazandıran toplumsal yapıyla sürekli ve değişken bir ilişki içindedir. Bu dinamik ilişki nedeniyle yeni kullanıcı özellikleri ve isteklerine uygun olarak mekânların kullanım biçimleri farklılaşır, yeniden kurgulanır ve tanımlanır (Karahana vd., 2018).

Mekân kavramı öncelikle fiziksel gerçekliği ve somutluğuyla bazı öğelere sahiptir ve bu öğelerle birlikte belirli mekân kullanımları kurgulanır. Bu doğrultuda kullanıcının gereksinimleri ve tercihleriyle birlikte belirli kullanıcı aktiviteleri oluşur. 'Kavramsal Mekân' kullanıcı ve mekândaki kavramsal ilişkiler bütünü tanımlar. Diğer

yandan mekânı sadece fiziksel bir nesne olmaktan öteye götüren ve onun sosyal ve kültürel ilişkilerini sorgulatan bir anlamı vardır; bu da ‘Yaşanan Mekân’ kavramı ile ilişkilendirilebilir (Hasgöl, 2018).

Mekân kavramını ele alan disiplinler, mekânı farklı amaçlarla kullandığından dolayı farklı tanımlar yapmıştır. Literatürdeki mekân tanımlarına bakıldığı zaman; bazen birbirine referans verdiği bazen zıt anlamlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Örnek olarak, Newton’a göre mekânı içinde bulunan cisimlerle karıştırmamak gerekir. İçeriğinden bağımsız olarak mutlak bir mekân, uzay vardır (Usta, 2020). Bu görüş, (alan) anlamına gelen İngilizce *space* kelimesi ile bağdaşmaktadır. Çağdaş disiplinde ise Leibniz’e (1961) göre zıt bir anlayışla mekân, cisimlerin herhangi bir durumu değil, onların birbirlerini izlemelerine olanak sağlayan durumlar dizisi, birlikte olma ihtimallerinin dizilimidir, mekân bir varlık değil, ilintidir. Günümüz bilim anlayışı mekânı varlık veya cisim olarak değil, ilintiler bütünü olarak benimsemektedir. Mekânın ilişkiler bütününden oluşmasına örnek verilecek olursa, Arnheim’in (1997) iki başlık altında değindiği mekân açıklaması verilebilir. Birinci başlık; mekânı kendini kapsayan varlık, sonlu veya sonsuz boşluk olarak donatılarla teşkil edilmeye hazır bir alan olarak tanımlar. Mekân içinde barındırdığı nesnelere daha önemlidir. İkinci başlık donatıların ve öğelerin bütününden oluşan mekândır (Usta, 2020). Mekânın fiziksel yapısını; ölçülebilir uzaklıklar, içindeki öğeler ve donatıların karşılıklı ilişkileri tarif etmektedir (Arnheim, 1977). Sonunda hangi tanımın olacağı mantığınız kabul eder ise mekânın ruhu, değişen kullanım şekillerinden etkilenmektedir.

Mekânsal organizasyonlar dönüştürücülük, belirleyicilik ve simgesellik nitelikleri ile kullanıcı davranışlarını ve ilişkilerini (kullanıcı-kullanıcı veya kullanıcı-mekân) etkilemekte, ait olduğu kültürün değerlerini simgelemekte ve yaşam döngüsü içinde bir düzenin kurulmasında rol oynamaktadır. Bu düzenin kurulması için aynı zamanda bir çözüm olan mekânsal organizasyonun insan ile uyumu sağlayabilmesi, ve mekândan insanların hoşnut olması gerekmektedir. Faklılaşan disiplinler, değişen eğitim anlayışları, teknolojinin eğitim için kullanımı ve teknolojinin kendisi gibi yenilikler, mekânların nicelik ve nitelik değişmesini sağlamaktadır. Açılan yeni bölümler, yeni mekânsal gereksinimlere ihtiyacı gündeme getirirken, sosyal, fen ve güzel sanatlar olarak tanımlayabileceğimiz niteliksel detayların bir aradalığı ile oluşan eğitim fakültesi organizasyonları, farklı nitelikteki mekânların bir bütünlük içerisinde var olması zorunluluğunu doğurmuştur (Uysal ve Aydın, 2009).

Mekân, kullanıcısı ve ruhu olan alandır. Kullanıcısı olmayan bina, mekân değil sadece nesne ifadesi taşıyacaktır. Le Corbusier (1993) öğrencileriyle yapmış olduğu söyleşide mimarlık ve şehirciliğin bireyin hizmetinde bir disiplin olduğunu belirterek, görevinin; insanların maddesel gereksinimleri ve düşünsel açıklıklarını özenli bir şekilde karşılamak olduğunu belirtmektedir (Usta, 2020).

Bu görüşlerin sonucu olarak mimaride mekân, içinde yaşanan eylemlerin bir oluşumdur. Aynı gün bazında olsa dahi sabahları sakin ve huzurlu bir çalışma ortamı, akşam saatinde gürültülü ve eğlenceli parti verilen bir mekâna dönüşebilmektedir. Dolayısıyla kullanıcı gereksinimlerinin değişmesi ile paralel olarak mekânın da etkilenmekte olduğu açıktır. Bina formları sayesinde oluşan bazı mekânlar, binanın kendisinden daha da önem kazanabilmektedir. Dört yönden binalarla çevrili olup aynı zamanda açık olan meydan, hafta içi otopark işlevini görebilirken cumartesi günü çarşı ve yemek alanı, pazarları ise açık konser salonu olarak işleyebilmekte ve mekân olarak hiçbir zaman işlevsel eskimeden dolayı kullanışsız hale gelmemektedir (Kronenburg, 2007).

2.4. Kullanıcı Gereksinimi Değişikliklerinin Bina Programına Yansımaları

1970'lerden itibaren hızlı kentleşme sonrasında konut alanlarının yer değiştirmesiyle konut yapılarının yoğun olduğu bölgelerdeki yapılar, özgün konut işlevlerini değiştirerek kafe, bar, iş yeri gibi yeni işlevlere dönüşmek zorunda kalmıştır (Boduroğlu ve Gazi, 2015). Bununla paralel olarak kırsal ve tarım bölgelerinin konut yoğunluğu taşıyan bölgelere dönüşmesi, çevre yapılarının işlevlerini etkilemiştir. Dünyanın her yerinde olan bu toplum farklılaşması, gerek dinî yönelim gerekse ekonomik çeşitlilik gösteren bölgelerin nüfusuyla, kentte kendine özgü bir ruh oluşmasına neden olmuştur. Nüfusun gelir düzeyi, eğitim seviyesi, yaş dağılımı, medeni durumu ve dinî yönelimine göre bölgenin ihtiyaçları oluşmakta ve buna bağlı olarak bina programı değişmektedir. Örneğin, İstanbul'un Başakşehir ilçesinde yer alan mekân ve bina programları Beylikdüzü ilçesinden, nüfusun dinî yöneliminin benzeşmezliğinden dolayı farklılık göstermektedir.

Bu konuda Balat ve Fener semtleri önemli bir örnek oluşturmaktadır. Doğal afet, göç veya farklılaşan dinî yönelimin etkisiyle tarih boyunca geçirdikleri dönüşüm şekilleri, semtin ihtiyaç programını açık bir şekilde etkilemiştir. Günümüzde Balat'ın turistik bir alana dönüşmesinde etkisi olan mülk sahiplerinin, daha yüksek refah

seviyesine sahip olan bölgelere taşınması, Balat'taki konutların büyük bir kısmının otel, kafe veya işyeri olarak kullanılması, bölgenin kimliğine fark edilir bir etki bırakmıştır. Bu minvalde gelişen birçok semt, bölge ve kentlerin, uzun vadeli de olsa devamlı olarak ihtiyaçlarının değişiklik göstermesine ve bununla paralel olarak bina programlarının göz ardı edilemeyecek şekilde değişmesine örnek verilebilir.

Binaların uyarlanabilir ve esnek olmasını gerektiren ikinci çevre etkeni ise buldukları bölgenin genel olarak taşıdığı işlevsel özelliğinden kaynaklanmaktadır. C. Norberg-Schulz'a (1963) göre binanın, çevresindeki diğer objeler ile işlevsel ilgisi bulunmaktadır. Binanın hizmet ettiği işlev, daha geniş olan işlevinin bir bölümünü oluşturur (Norberg-Schulz, 1963). Özellikle şehir bölgelerinin işlev dönüştürme olgusu ülkemizde açıkça görülmektedir. Örneğin bazı toplulukların (aile gibi) amaçlarına yönelik fiziksel çevreler (konut) buldukları şehir bölgesinin işlev dönüştürmesiyle ve ait oldukları organizasyonun o şehir bölgesini terk etmesi durumuyla karşılaşmakta, ve yaşama şanslarını kaybetmektedirler. Canlı bir sistemin temel gereksinimi hayatını devam ettirmektir. Bu durum ancak içerisinde bulunduğu çevre ile uyumlu ve dengeli olması sonucunda sağlanabilir. Bu denge ise çevreyi farklılaştırmak yada çevreye uymak üzere amaçlarını farklılaştırmak doğrultusunda iki başlı bir süreç ile sağlanır (Markus, 1972). İTÜ'nün Taşkışla ve Maçka yapılarının, askerî amaçlı fonksiyonlardan üniversite amaçlı fonksiyonlara olan değişimi, en belirgin örneklerden sayılmaktadır. Anlaşıldığı gibi dar anlamı ile işlev amacı -fiziksel çevre dengesinde bir çelişki olmamakla birlikte- işlevini ve binayı oluşturan sosyal, fiziksel ve kültürel bütünle dengeli olma durumunu sonlandıran oluşumlara her zaman açıktır (Yürekli, 1983).

Studer, dış fiziksel çevredeki doğal veya yapay değişmelerin davranış-çevre dengesini önceden kestirilemeyecek şekilde etkiliyebileceğini belirtmektedir. Çünkü bu değişiklikler, gerekli davranış ile fizikî çevre arasında tahmin edilemeyecek uygun-suzluklara sebep olacak yeni ilişkiler kurar. Ortamdan bazı strüktürlerin çıkarılması veya eklenmesi ses, ışık, ısı v.b. hususlarda kritik değişikliklere yol açar. Gelen giden veya yakından geçen yeni sirkülasyon sistemleri çevreyi, dolayısıyla denge durumunu etkilerler (Studer, 1969).

Zamanın geçmesi ile beraber toplumların bu öncelik ve gereksinimlerinin değişiklik gösterebileceği gözönünde bulunarak kentsel anlamda da yapı çevrenin, esnekliğin ve uyarlanabilirliğin önemi kanıtlanmıştır.

SONUÇ

Sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olan kullanıcı gereksinimlerinin yapıları çevrede karşılanması ödün verilemez bir koşuldur. Bu gereksinimlerde olabilecek tek bir eksiklik kullanıcı için bir rahatsızlık, yapı için de bir kullanışsızlık nedenidir. Bu eksiklik oranı arttıkça yapının kullanımını aksayacak, sonunda terk edilmesine sebep olacaktır. Ancak bir yapı için kullanıcı gereksinimlerini belirlemenin ve ona göre tasarlanmanın zorlukları vardır. Bunlar, çeşitli kullanıcı grupları arasında önem sırası belirlemenin, kullanıcının gerçekleştirdiği eylemin yapı içinde veya çevresindeki konumunu belirlemenin zor ve yanıltıcı olabilmesiyle beraber, hem kullanıcının hem yapının yaşam döngüsünü etkileyen zaman faktörünün işin içinde olması olarak özetlenebilmektedir. Dolayısıyla çoğunlukla kullanıcı gereksinimlerinin en belirginlerine göre tasarım yapılarak bu konuyla ilgili fazla çaba harcanmamaktadır. Hâlbuki kullanıcıya özgürlük konforunu sağlamak için mimarların izleyebileceği tek de olsa bir yol vardır. Uyarlanabilir bir çevre yapılandırmak kullanıcının konforunu artırmayla beraber çok daha fazlasını vermektedir. Kısıtlı mimarilerin sonu, kullanıcı gereksinimleri değiştiğinde yapının konforunun düşmesi ile başlamakta, sonrasında terk edilmesi ve ihtiyaca göre yapı sayısının yetmezliğine kadar gelmektedir. Dolayısıyla ülkenin genel ekonomisini ve inşaat sektörünü de etkilemektedir. Ayrıca uyarlanabilirlik kavramı bina programına katıldığında her türlü değişen şartlarda binanın konfor seviyesini düşürmeden aktif olarak kullanılabilirliğini artırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında uyarlanabilirlik, sürdürülebilir mimaride önemli bir yer tutmaktadır. Psikoloji bilim dalına göre insanların ihtiyaçları kişiden kişiye değişiklik gösterse de ortak olarak dört altbaşlığa ayrılmaktadır. Bunlar normatif ihtiyaçlar, hissedilen ihtiyaçlar, gerçekçi ihtiyaçlar ve nisbi ihtiyaçlardır. Yapılı çevrenin konfor seviyesi, kullanıcı gereksinimlerini karşıladığı miktarla ölçülebilmektedir. Kullanıcı gereksinimlerinin bazıları yapı konfor seviyesini daha az etkilerken bazıları da doğru karşılanmadığı takdirde yapıları çevrenin kullanım amacını kaybetmesine neden olmaktadır. İnsanların Fizyolojik ihtiyaçlarındaki yapının bir eksikliği, işlevini kaybetmesine sebep olmakta iken psikolojik ihtiyaçlarının eksiklikleri insana stres ve gerginlik kaynağı olabilmektedir, söz konusu bu ihtiyaçlar karşılanması daha zor olan ihtiyaçlardır.

KAYNAKÇA

Akbar, J. (2018). *City and its Reconstruction Problems Ders Notları*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul.

Alçulu, İ., Özyılmaz, H., & Baran, M. (2006). Kullanıcı Gereksinimlerinin Geleneksel ve Güncel Konutlarda Mimari Tasarıma Yansımaları; Diyarbakır Örneği Konferansı: VII. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu. Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Gaziantep.

Arnheim, R. (1977). *The Dynamics of Architectural Form*, Berkeley: University of California Press, p.p. 88-90.

Aydın, D., & Uysal, M. (2009) Mimari Program Verilerinin Mekan Performansının Değerlendirilmesi Yoluyla Belirlenmesi: Eğitim Fakültesi Örneği, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 25 (1-2), s: 1-23.

Boduroğlu, E., & Gazi, A. (2015) İşlev Değişikliğinin Tarihi Yapılar Üzerine Etkileri “Alsancak Levanten Evleri Örneği”. *Megaron*, 10(1), s: 57-69.

Erkman, E. (1982). *Mimari Tasarım için Bir veri Yöntemi olarak Çevre Analizi*, s: 43. İstanbul: İTÜ Matbaası.

Giresun, B., & Tönük, S. (2018). Binalarda İşlev Dönüşümünün Yaşam Döngüsündeki Yeri Ve Etkisinin Örnekler Üzerinden İrdelenmesi. *Beykent Üniversitesi Fen Ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 11 (1), s: 39-62.

Göçer, Ö., Karahan, E., & Oygür İlhan, I. (2018). Esnek Çalışma Mekânlarının Çalışan Memnuniyetine Etkisinin Akıllı Bir Ofis Binası Örneğinde İncelenmesi, *Megaron*, 13 (1), s: 39-50.

Habraken, N. J. (2017). Back To The Future: The Everyday Environment in a Phase of Transition. *Architectural Design Journal*, 87 (5), p.p. 18-23.

Hasgül, E. (2018). *Konut Tasarımında Bir Kalite Unsuru Olarak Esneklik Temelli Yaklaşımların Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Hertzberger, H. (2011). Making Space and Leaving Space. *University building in France – Nantes School of Architecture*, Holcim Founstation of Sustainable Construction Publications, May, p.p. 4-7.

İslamoğlu, Ö., & Usta, G. (2016). Herman Hertzberger Okullarında Esneklik Anlayışı, *Mimarlık Dergisi*, 390, s: 106-112

İslamoğlu, Ö., & Usta, G. (2018). Mimari Tasarımda Esneklik Yaklaşımlarına Kuramsal Bir Bakış. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 8 (4), pp: 673-683.

Kızmaz, K. C. & Çimşit Koş, F. (2015). Esneklik Kavramında Kullanıcı Katılımının Önemi Ve Güncel Yaklaşımlar . Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi , 8 (2) , 111-142

Kronenburg, R. (2007) *Flexible Architecture that Responds to Change*, China: Laurence King Publishing.

Le Corbusier (2011). Mimarlık Öğrencileriyle Söyleşi, çev. S. Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 216.

Lepel, A. (2006). Changing The Function of Industrial Buildings: Survey. *Facta Universitatis Series: Architecture and Civil Engineering*, 4 (2), p.p. 71-84.

Markus, T. (1972) *Building Performance*, New York: John Wiley and Sons.

Norberg-Schulz, C. (1963). *Intentions in Architecture*, London: Allen and Unwin.

Okutan, E. A. (2020) *Esneklik Kavramı Ve Sosyal Konutlarda Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Poor Zavei, A. J. S., & Jusan, M. M. (2010). Exploring Housing Attributes Selection based on Maslow's Hierarchy of Needs. *ASEAN Conference on Environment-Behaviour Studies*, Malaysia, p.p. 311–319, December.

Studer R. G. (1969). The dynamics of behavior-contingent physical systems. In G. Broadbent G. & A. Ward (Eds.), *Design methods in architecture*. Architectural Association Paper, 4, p.p.55-70.

Şener, H. (1977). “Geleneksel konutların Onarım Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme Yoluyla Bir Yaklaşım”, (Yayınlanmamış Doktora tezi). İTÜFBE, s: 66, İstanbul.

Usta, G. (2020) Mekan Ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açından İrdelenmesi, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 10 (1), p.p. 25-30, January.

Uzel, N. (2001). *Esnek ve Adapte Olabilir Konutlar İçin Değerlendirme Rehberi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Vischer, J. C. (2008) Towards a user-centred theory of the built environment, *Building Research & Information*, 36 (3), p.p. 231-240.

Yaşar Ekici, F. (2014) Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Science*, 30, s: 209-224.

Yılmaz, K. (2006). *Mimarlıkta Adapte Edilebilir Ve Güncellenebilirliğe Yönelik Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Bilgisayar Ortamında Mimarlık Programı, İstanbul.

Yürekli, F. K. (1983) *Mimari Tasarımda Belirsizlik: Esneklik / Uyabilirlik İhtiyacının Kaynakları ve Çözümü Üzerine Bir Araştırma*. (Doçentlik Tezi) İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Yazıcıoğlu Halu, Z. (2019). Çağdaş Mimaride Esnek Mekanların İzinde, *Yapı dergisi*, 458, s: 52-61, Mayıs.

Živković, C., Kondik, A., & Kekovic, S. (2014). The motives for application of the flexible elements in the housing interior, *Facta universitatis – series Architecture and Civil Engineering*, 12 (1), p.p. 41-51.

Url-1: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Maslow_teorisi#/media/Dosya:Maslow'un_ihtiyaclar_piramidi.png> (e.t. 30/5/2022)

Url-2: <<https://www.linkedin.com/school/sultanahmet-teknik-lisesi/about/>> (e.t. 25.12.2021)